

## Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi məsələləri

Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi siyasətdə əlverişli biznes və investisiya mühiti yaratmaqla daxili və xarici investisiyaların cəlb edilməsi və qeyri-neft sektorunun güclü inkişafına nail olunması mühüm aktualıq kəsb edir. Qeyri-neft sektorunun hərtərəfli, sürətli və səmərəli inkişafının təmin edilməsinin ən zəruri şərtlərindən biri sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, ilk növbədə kiçik və orta biznesin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasıdır. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, kiçik və orta biznesin səmərəli fəaliyyətinin təmin edildiyi şəraitdə istehsal olunan məhsul və xidmətlərin yarıdan çoxu, elmi texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin istehsala tətbiqinin 80 faizi, hər yeni açılan 3 iş yerindən 2-si həmin sahənin payına düşür. Eyni zamanda kiçik və orta biznes subyektləri əhalinin tələbatına daha həssas olduğundan, bazar konyukturunun dəyişiklərinə operativ reaksiya verib, istehsal və istehlak sferalarındakı müvafiq boşluqları daha dolğun və səmərəli şəkildə doldura bilirlər. Bundan əlavə kiçik və orta sahibkarlıq orta təbəqənin formalaşmasının əsas mənbəyi kimi cəmiyyətdə zəruri sabitlik təmin edərək, ölkədə həyata keçirilən demokratik yönlü, mütərəqqi iqtisadi, hüquqi və siyasi islahatların dəstəklənməsinin sosial bazasını genişləndirir.

Beynəlxalq praktikadan o da məlumdur ki, səmərəli fəaliyyət göstərən, oturmuş və güclü sahibkarlıq institutunun formalaşması və inkişafı uzunmüddətli bir proses olub, xeyli dərəcədə dövlət-hakimiyyət orqanları tərəfindən müəyyənləşdirilən iqtisadi, hüquqi, siyasi və sair şəraitin əlverişliliyi, həm də dövlətin biznesin və cəmiyyətin partnyorluğunun səmərəliliyi dərəcəsindən asılıdır.

Azərbaycanda planlı iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçid prosesində bazar münasibətlərinə əsaslanan təsərrüfatçılıq sistemi üçün səciyyəvi qanunvericilik bazası yaradılmışdır. Özəlləşdirmə və aqrar islahatlarına dair qanunlar qəbul edilmiş, qiymətlərin və xarici iqtisadi fəaliyyətin liberallaşdırılması, valyuta bazarının formalaşdırılması, müəssisələrin təsərrüfat fəaliyyətində dövlətin rolunun məhdudlaşdırılması və sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli mühitin yaradılmasına yönələn hüquqi normativ aktlar qəbul edilmişdir. Ölkədə bazar institutlarının formalaşdırılması, valyuta birjası, kredit, qiymətli kağızlar, sığorta və lizinq bazarlarının yaradılması istiqamətində zəruri işlər görülmüşdür. 2014-cü ilə qədər kənd təsərrüfatı mülkiyyətçiləri torpaq vergisi istisna olmaqla digər vergiləri ödəməkdən azad edilmişdir. Sahibkarlığın inkişafında əhəmiyyətli dövlət dəstəyi mexanizmi olan xüsusi iqtisadi zonaların yaradılmasının qanunvericilik bazası formalaşdırılmışdır. Həyata keçirilən islahatlar nəticəsində ÜDM-də özəl sektorun payı 2009-cu ildə 85%-ə, sənaye istehsalında 91%-ə, tikintidə 67%-ə, kənd təsərrüfatı istehsalında 99,8%-ə, nəqliyyat xidmətlərində 78%-ə, məşğul əhalinin sayında - 70%-ə çatmışdır.

Azərbaycanda planlı iqtisadiyyatdan bazar münasibətlərinə keçid prosesində kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı istiqamətində xeyli iş görülmüşdür. Ölkədə 200 mindən artıq kiçik sahibkarlıq subyekti, o cümlədən 14 mindən artıq kiçik müəssisə fəaliyyət göstərir. Bununla belə, hələlik Azərbaycanda istehsal olunan məhsulda kiçik biznesin xüsusi çəkisi, eləcə də qabaqcıl texnika və texnologiyanın istehsala tətbiqi və sair bu cür mühüm göstəricilər üzrə kiçik və orta sahibkarlığın payı sosial-iqtisadi tərəqqiyə güclü təkan vermək səviyyəsinə çatmayıb. Təkcə onu qeyd etmək kifayətdir ki, ölkədə kiçik müəssisələr vasitəsilə istehsal olunan məhsul ÜDM-in 5%-nin altındadır və orada çalışanların çoxunun maaşları 200 manatdan aşağıdır. Fərdi sahibkarların təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrini də bura əlavə etsək, yenə kiçik biznesin səmərəli fəaliyyətini xarakterizə edən həmin beynəlxalq göstəricilərdən çox uzağıq. Bunun bir sıra obyektiv və subyektiv səbəbləri vardır. Aparılan sosioloji tədqiqatların nəticələri göstərir ki, 10 il bundan əvvəl sahibkarlığın inkişafına mane olan amillərin bir hissəsi bu gün də həmin sahənin inkişafın mane olmaqda davam edir. Burada məmur özbaşınalıqları və korrupsiya, sağlam rəqabət mühitinin yetərli səviyyədə olmaması, kredit resurslarının bütün sahibkarlar üçün eyni dərəcədə əlçatan olmaması, vergi yükünün ağırlığı və son vaxtlar bu sahədəki məmur müdaxilələrinin artması, hüquqi-normativ baza sahəsindəki çatışmazlıqlar daha ciddi xarakter daşıyır. Həmin problemlərin həllinin sürətləndirilməsində digər şərtlərlə yanaşı kiçik və orta sahibkarlığın hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi məsələləri xüsusi aktualıq kəsb edir.

Azərbaycanda bazar münasibətlərinə əsaslanan təsərrüfatçılıq sisteminə keçidin ilk illərindən başlayaraq sahibkarlığın inkişafı və dəstəklənməsinə dair bir sıra mühüm hüquqi-normativ aktlar qəbul edilmişdir. Onların arasında "SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİ HAQQINDA", "KİÇİK SAHİBKARLIĞA DÖVLƏT KÖMƏYİ HAQQINDA", "ANTIİNHIŞAR FƏALİYYƏTİ HAQQINDA", "HAQSIZ RƏQABƏT HAQQINDA", "İNVESTİSİYA FONDLARI HAQQINDA", "XARİCİ İNVESTİSİYALARIN QORUNMASI HAQQINDA", "XÜSUSİ İQTİSADİ ZONALAR HAQQINDA" və sair bu kimi qanunlar, həmçinin dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsini minimuma endirmək məqsədilə "Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında", "Sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında", "Sahibkarlıq sahəsində yoxlamaların nizama salınması və istehlakçıların hüquqlarının təmin edilməsinə dair bəzi tədbirlər haqqında" Prezident fərmanları, eləcə də "Bir pəncərə sisteminə keçid haqqında" Prezident sərəncamı da xüsusi yer tutur. Həmin hüquqi normativ aktlar Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı və dəstəklənməsinin hüquqi bazasının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Azərbaycan Prezidentinin "Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında" 28 sentyabr 2002-ci il tarixli Fərmanına əsasən, bir sıra mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının nəzarət və yoxlama funksiyalarını yerinə yetirən müxtəlif qurumları ləğv edilmiş və hüquq-mühafizə orqanlarının sahibkarlıq subyektlərinə müdaxiləsi qadağan edilmişdir. Fərmana əsasən, vergi orqanları istisna olmaqla, dövlət orqanları tərəfindən sahibkarlıq subyektlərində yoxlamalar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada və hallarda yalnız Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin nümayəndəsinin iştirakı ilə həyata keçirilə bilər.

Təcrübə göstərir ki, sahibkarlığın dövlət tərəfindən dəstəklənməsinin hüquqi normativ bazasının ayrı-ayrı elementləri daim təzələnsə də, hazırda fəaliyyət göstərən normativ hüquqi baza bütövlükdə götürüldükdə sahibkarlığın qarşısında duran problemlərin həllinin sürətləndirilməsi üçün bir sıra məqamlarına görə yetərli deyildir. Bu sahədə diqqətçəkən problemlərdən biri ondan ibarətdir ki, sahibkarlığın inkişafına dair qanunvericiliyin inkişafının dinamikası yetərli dərəcədə olmadığından, ölkənin sosial iqtisadi inkişafının hazırkı mərhələsinin tələblərinə cavab vermir. Məsələn, "SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİ HAQQINDA" xüsusən də "KİÇİK SAHİBKARLIĞA DÖVLƏT KÖMƏYİ HAQQINDA" qanunun müddəalarının xeyli hissəsi artıq köhnəlib və Mülki Məcəllənin və Vergi Məcəlləsinin müddəaları ilə ziddiyyət təşkil edir. "ANTIİNHİSAR FƏALİYYƏTİ HAQQINDA", "HAQSIZ RƏQABƏT HAQQINDA", "XARİCİ İNVESTİSİYALARIN QORUNMASI HAQQINDA" qanunlar da müasir tələblərə cavab vermir və arzu olunan səviyyədə işləmir.

Sürətli iqtisadi inkişafa yol açan, və beynəlxalq standartlara cavab verən formalaşdırılmış qanunvericilik bazasının yaradılması sahəsində mövcud olan ikinci ciddi problem Azərbaycanın hüquqi-normativ aktların hansı modelə əsaslanması və ya hansı modelin prioritetliyi məsələsidir. Azərbaycan MDB-nin üzvüdür. MDB-nin model qanunlarının işlənilib hazırlanması və həmin məkanda tətbiqi hazırda gündəlikdə qalmaqda davam edir. Bununla yanaşı Azərbaycan Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) daxil olmaqdan ötrü 40-a yaxın qanunun qəbul edilməsi və təkmilləşdirilməsi istiqamətində iş aparır. Ölkə qanunvericiliyinin ÜTT tələblərinə uyğunlaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 2 avqust 2006-cı il tarixli Sərəncam imzalanmışdır. Bu Sərəncamla nəzərdə tutulmuş normativ hüquqi sənəddən yarıdan çoxu artıq qəbul edilmiş və qüvvəyə minmişdir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatın üzvlük problemini sürətləndirməkdən ötrü qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi sahəsində mövcud olan digər sənədlərlə bağlı işə müvafiq işlər sürətləndirilməlidir.

Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında "Avropa qonşuluq siyasəti" çərçivəsində imzalanmış ikitərəfli fəaliyyət planı əməkdaşlığın əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirilmişdir. 2009-cu ilin may ayından Azərbaycan Avropa İttifaqı ilə "Şərq tərəfdaşlığı" proqramı çərçivəsində də əməkdaşlıq etməyə başlamışdır. Hazırda Milli Məclis Avropa İttifaqının "Tvining" layihəsini həyata keçirməkdədir. Layihənin ümumi məqsədləri Azərbaycan Respublikasında demokratiyanın və qanunun aliliyinin möhkəmlənməsinə töhfə vermək, xüsusən qanunvericiliyin Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə yaxınlaşdırılmasına kömək göstərməkdir. Bununla əlaqədar olaraq Milli Məclisdə Avrointegrasiya bölməsi adlı yeni struktur yaradılmışdır. Yeni bölmə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə dəstək adlı "Tvining" layihəsi üzrə parlamentin üzərinə götürdüyü öhdəlik nəticəsində reallaşmışdır. Həmin struktur Azərbaycan qanunvericilik bazasının Avropa İttifaqı qanunlarına uyğunlaşdırılmasını həyata keçirəcək. Azərbaycan qanunvericiliyini, həmçinin sahibkarlığın inkişafı sahəsində qanunvericiliyin yaradıcılıqla Avropa Birliyi qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması, Azərbaycanın Avropa Birliyinə integrasiya prosesini aktiv dinamika səviyyəsinə çatdırmaq və ölkəmizin gələcəyi baxımından daha perspektivli yoldur. Bu

istiqamətdə artıq müəyyən addımlar atılmış, "Tvining" proqramı çərçivəsində əməkdaşlıq edən Litva ekspertləri və Avropa Şurasının Venesiya Komissiyası ilə yaxından əməkdaşlıq sayəsində " HÜQUQİ NORMATİV AKTLAR HAQQINDA", eləcə də "İNVESTİSİYA FONDLARI HAQQINDA" yeni qanun layihələri işlənib hazırlanmış və qəbul edilmişdir. Milli Məclisin gündəliyində olan Rəqabət Məcəlləsinin qəbulunun sürətləndirilməsi də çox vacibdir.

Vergilər Nazirliyi nəzarət sisteminin əsasını təşkil edən elektron audit sisteminin tətbiqinin sürətləndirilməsi, audit yoxlamalarının keyfiyyətinin yüksəldilməsi və vergidən yayınma risklərinin azaldılması məqsədilə "Tvining" proqramı çərçivəsində elektron audit sisteminin tətbiq edilməsi layihəsi üzrə prosesə başlamışdır. Layihənin icrasına 2010-cu ilin sonlarında başlanması nəzərdə tutulur.

Vergitutma sahəsində dünya ölkələri ilə qurulan münasibətlərin mühüm bir istiqaməti "Gəlir və əmlak vergilərinə münasibətdə ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması və vergidən yayınmanın qarşısının alınması" haqqında sazişlərin imzalanmasıdır. Hazırda Azərbaycan Respublikası ilə 39 dövlət arasında ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması haqqında beynəlxalq sazişlər imzalanmışdır. Bundan başqa, 15-dən artıq ölkə ilə analoji sazişlər imzalanmağa hazırdır və ya saziş layihələrinin razılaşdırılması üzrə danışıqlar aparılır. İkiqat vergitutmanın aradan qaldırılması barədə beynəlxalq sazişlər həm əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasına birbaşa təsir göstərir, həm də vergidən yayınma hallarının qarşısının alınması məqsədilə vergi orqanları arasında qarşılıqlı yardım göstərilməsi üçün əlavə imkanlar yaradır.

Bununla yanaşı hesab edirik ki, sahibkarlığın inkişafı ilə bilavasitə əlaqədar olan qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə digər sahələr üzrə hüquqi normativ aktların təkmilləşdirilməsinin əlaqələndirilməsi və qarşılıqlı tamamlanması böyük aktualıq kəsb edir. Buraya mülki qanunvericilik , əmək və məşğulluq, xarici iqtisadi fəaliyyət, məhkəmə işi, eləcə də maliyyə sektoru ilə bağlı qanunların, xüsusən də Vergi Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi zərurətini xüsusi qeyd etmək istərdim. Bununla əlaqədar olaraq biz Azərbaycanda böhrandan sonrakı dövrdə iqtisadi fəallığı artırmaqdan ötrü vergi yükünün azaldılması istiqamətində konkret təkliflərlə çıxış etmiş və bizim qanunvericilik təşəbbüsümüz əlaqədar nazirliklərə göndərilmişdir. Həmin təkliflərin arasında əlavə dəyər vergisinin tədricən 18 faizdən 14 faizə, hüquqi şəxslərdən mənfəət vergisinin 20 faizdən 18 faizə endirilməsi, sadələşdirilmiş verginin tətbiq dairəsinin genişləndirilməsi, eləcə də sosial sığortaya ayırımların sahibkarlar tərəfindən ödənilən hissəsinin azaldılması təklifi xüsusi yer tutur.

Böhrandan sonrakı riskləri azaltmaq, çağırışlara cavab vermək və Azərbaycanın sürətli inkişaf yoluna davamlı xarakter verməkdən ötrü yaradıcılığa əsaslanan iqtisadi fəallıq artırılmalıdır. Azərbaycanda biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın ÜDM-dəki payı 2,4%-dir. Elmtutumlu məhsulların ixracdakı payı da bu cür aşağı səviyyədədir. Ona görə də iqtisadi siyasətdə innovasiyalı inkişaf məsələləri prioritet təşkil etməli, xüsusən də vergi siyasəti həm əqli mülkiyyət sahəsində "biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın" genişlənməsinə təkan verməli, həm də iqtisadiyyatın real sektorunda innovasiyaları stimullaşdırmalıdır. Ona görə də dəfələrlə təklif irəli sürmüşük ki, mənfəətin elmi-

texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin istehsala tətbiqinə yönəldilən hissəsi vergidən azad olsun.

Bununla yanaşı hüquqi normativ aktlarda regionlarda sahibkarlığın inkişafına təkan verə biləcək məqamlar gücləndirilməli və bu əsasda ölkənin regionlarında mövcud olan iqtisadi potensialdan tam və səmərəli istifadə olunmasına, regionların kompleks inkişafına, yeni istehsal müəssisələrinin, sosial-mədəni obyektlərin yaradılmasına, yeni iş yerlərinin açılmasına, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə nail olunmalıdır.

Hazırda Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı üzrə orta qanunvericilik bazası formalaşmış və onun təkmilləşdirilməsi istiqamətində sistemli olmasa da, müəyyən iş gedir. Azərbaycan da bu sahədə əsas problem hüquqi normativ aktın olmaması yox, mövcud qanunların tam gücü ilə səmərəli işləməməsidir. Bu ciddi problemi həll etməkdən ötrü:

- ölkədə iqtisadi və hüquqi islahatlar dərinləşdirilməlidir;
- hökumət strukturlarının fəaliyyətinin səmərəliliyi və şəffaflığı artırılmalıdır koordinasiya gücləndirilməlidir;
- hüququn aliliyinin təmin edilməsinə yönəldilən səylər artırılmalı, müstəqil məhkəmə sisteminin formalaşması istiqamətində işlər intensivləşdirilməlidir;
- sahibkarlığın inkişafı və dəstəklənməsinə dair yeni qanunların qəbul edilməsi, köhnə qanunların təkmilləşdirilməsi, qanunlardakı boşluqların, eləcə də hüquqi normativ aktlar arasında ziddiyyətlərin aradan qaldırılması istiqamətində sistemli iş aparılmalı, normativ hüquqi aktların sui istifadəsi, maraqların konfliktli məsələlərinə diqqət artırılmalı, qanunlar qəbul edilməzdən əvvəl ictimai müzakirədən keçirilməsi praktikasını genişləndirilməlidir.

Bu əsasda dövlətin, biznesin, texnologiyanın və cəmiyyətin səmərəli kombinasiyasına nail olunmalı və Azərbaycanda sürətli və davamlı inkişafa, insan inkişafına və həyatın keyfiyyətinin yaxşılaşmasına xidmət edən sahibkarlıq sistemi formalaşdırılmalıdır.